

PETI MEĐUNARODNI KONGRES KLASIČKIH STUDIJA

(Bonn, 1.—6. IX 1969.)

Svjetski kongresi klasičkih studija, što ih redovno, svako pet godina, organizira Fédération Internationale des Associations d'Etudes Classiques (FIEC), postaju već ustaljena tradicija. Nakon Četvrtoga kongresa u Filadelfiji 1964. održan je ove godine od 1. do 6. rujna i Peti kongres u Bonnu.

Izbor Bonna kao mjesta zasjedanja svjetskoga sastanka FIEC-a bio je — kako je u povodu kongresa više puta i istaknuto — dvostruko sretan: prvo, po tome što grad, nekadašnja *Castra Bonnensia*, leži na tlu antičke kulture, koje su tragovi i danas vidljivi u bližoj i daljoj okolici, i, drugo, po tome što je s imenom bonskoga Sveučilišta povezana uspomena na istaknute prvake njemačke klasičke filologije, kao što su bili F. Bücheler (1837—1908), vrsni kritičar tekstova, i H. Usener (1834—1905), čuveni poznavalac grčke filozofije.

Kongres je zasjedao u prostorijama moderne zgrade Beethovenhalle, koja se diže nad samom obalom Rajne. Sve poslove oko organizacije skupa vodio je Nacionalni organizacioni odbor od četiri člana, kojem je predsjedao bonski latinist profesor W. Schmid, predsjednik društva Mommsen, saveza njemačkih klasičkih filologa, uz pomoć Međunarodnoga organizacionog odbora također od četiri člana: W. den Boera (Leiden), P. Grimala (Pariz), E. G. Turnera (London) i kao šefa Sekretarijata J. Ernst (Pariz), sekretarice međunarodne Federacije. U Počasnom odboru bila su šestorica istaknutih političkih i naučnih ličnosti SR Njemačke: G. Stoltenberg, savezni ministar za naučno istraživanje, F. Holthof, ministar prosvjete zemlje Rheinland-Westfalen, K. Bittel, predsjednik Njemačkoga arheološkog instituta, K. J. Partsch, rektor bonskoga Sveučilišta, W. Daniels, načelnik, i W. Hesse, poglavar grada Bonna.

Na kongres se prijavilo oko 900 učesnika, uglavnom delegata sveučilišta, akademija i drugih naučnih ustanova i stručnih udruženja pored većega broja stručnjaka koji su se kao pojedinci odazvali pozivu na sastanak. Na skupu su bili predstavnici oko trideset zemalja iz čitava svijeta. Nisu prisustvovali predstavnici SSSR-a i DR Njemačke, a neki delegati Grčke, koji su bili već prijavljeni, bili su politički spriječeni da dođu.

Što se tiče naše zemlje, koja nije član Federacije, a nema ni vlastitoga udruženja stručnjaka za klasičke nauke, bila je na kongresu slabo zastupljena. U popisu učesnika bila su svega dva naša imena: S. Josifović i K. Maricki-Gadjanska, oboje s Filozofskoga fakulteta u Novom Sadu. Ta je odsutnost naših delegata bila to upadnija što smo na londonskom kongresu od prije deset godina bili zastupljeni sa šest delegata¹. Ako se ima na umu da su, na primjer, čehoslovačke stručne ustanove, među njima i „Jednota klasických filologů“, koja ove godine proslavlja stogodišnjicu svoga djelovanja, poslale na skup desetak delegata, valja požaliti što stručnjaci naše zemlje, u kojoj klasičke nauke, bar u pojedinim republikama, imaju također stoljetnu tradiciju, nisu prisustvovali u većem broju.

Kongres je otvoren u ponedjeljak, 1. rujna, prije podne pozdravnim govorom D. Norberga (Stockholm), predsjednika FIEC-a, za kojim su kongres pozdravili: D. Posser, ministar za savezne poslove zemlje Rheinland-Westfalen, K. F. Scheidemann kao zamjenik saveznoga ministra za naučno istraživanje i profesor W. Schmid kao predsjednik Nacionalnoga odbora. Sekretarica J. Ernst izvijestila je o radu Federacije između dva kongresa, onoga u Filadelfiji 1964. i ovoga u Bonnu.

Istoga prijepodneva, nakon svečanoga otvorenja, prešlo se na radni dio programa, koji je otvoren uvodnim predavanjem filozofa H. Jonasa (New York) pod naslovom „Promjena i trajanje: o temeljima razumljivosti povijesnoga“, širokim razmatranjem o problemu razumijevanja historijske tradicije s osobitim obzirom na jezik kao njezino osnovno sredstvo. To je bio u stvari filozofski zasnovan uvod u okvirnu temu kongresa, koja je nosila naslov „Problemi interpretacije u nauci o klasičkoj starini“.

Poslije podne istoga dana nastavljen je rad prema predviđenom programu.

Naučni se program kongresa odvijao u okviru šire skupine nauka o grčko-rimskoj starini što ih Nijemci označuju nazivom „klassische Altertumswissenschaft“, a obuhvaćaju pored filologije staru historiju u širem smislu, arheologiju, epigrafiku i papirologiju. Sve su te discipline bile na kongresu zastupljene većim ili manjim brojem referata istaknutih stručnjaka. Svega je zajedno bilo prijavljeno oko sto referata. Posebno udara u oči da su ovoga puta iz širokoga kruga „filologije“ oštrije nego dosada izdvojeni lingvistički problemi, naravno — s obzirom na klasičke jezike. Program je obuhvaćao jedanaest sekcija i niz pojedinačnih referata, a osim toga *Colloquium didacticum* i izvještaje pod naslovom „Nalazi i otkrića“.

U sekciji I: „Značenje lingvistike za interpretaciju teksta“, kojoj je predsjedao E. Risch (Zürich), govorio je P. Chantraine (Pariz) u odnosu na grčki, dok je analogni referat A. Tovara (Tübingen) s obzirom na latinski samo pročitao, jer je autor na putu za Bonn doživio

¹ Isp. moj izvještaj o Trećem kongresu u Londonu (1959), *Živa antika* 10 (1960), str. 398 i d.

prometnu nezgodu. Diskusija se vodila uglavnom oko ponešto dvoznačna pojma „interpretacije”, koja se lako miješa s „tumačenjem teksta”, u vezi sa Chantraineovim predavanjem.

Na temu „Oponašanje i kritika teksta” u sekciji II: „Značenje kritike teksta za interpretaciju antičkih tekstova”, kojoj je predsjedao J. H. Waszink (Leiden), održao je lijepo primljeno predavanje S. Mariotti (Rim).

U sekciji III: „Značenje stilistike za interpretaciju” pročitano je više referata, od kojih su se dva odnosila na ulogu elemenata govornoga jezika: H. Thesleff (Helsinki) govorio je s obzirom na Platona, a K. J. Dover (St. Andrew) s obzirom na Aristofana. Od filološkoga su interesa bile također sekcija VII: „Rekonstrukcija i interpretacija fragmentata”, gdje je pored ostalih E. W. Handley (London) govorio o temi u odnosu na Menandra, i sekcija IX: „Filološka i filozofska interpretacija”, gdje je u nekoliko referata bilo govora o značenju filoloških podataka u interpretaciji tekstova grčko-rimskih filozofa.

Ostalim su disciplinama bile posvećene također posebne sekcije, i to: sekcija IV: „Gospodarska i politička interpretacija grčke povijesti V stoljeća”, V: „Interpretacija arheoloških spomenika u njihovu kontekstu”, VI: „Prozopografska interpretacija rimske povijesti”, VIII: „Historijska kritika i arheološki nalazi”, X: „Interpretacija i povijest ideja”. U tim je sekcijama održano po nekoliko referata s područja grčko-rimske historije, arheologije i epigrafike s osobitim obzirom na iskorišćivanje književnih podataka u radu na pojedinim područjima.

Novim metodološkim postupcima u filološkom radu bavila se sekcija XI: „Problemi elektronske obrade podataka”, gdje je L. Delatte, direktor Laboratorija statističke analize starih jezika u Liègeu, u uvodnoj riječi izložio važnost primjene elektronskih strojeva u različitim oblicima filološke prakse ističući koliko suvremena tehnika olakšava mučni posao sabiranja, sređivanja, pa i tumačenja filoloških podataka. Jedan od pionira toga posla, R. Busa (Pisa), koji se spremio da govori o sličnim problemima, ostao je na putu spriječen prometnom nezgodom. Dva suradnika laboratorija u Liègeu izložila su tehniku rada sa strojevima: E. Evrard s obzirom na obradu podataka tekstova na području fonetike, morfologije, sintakse, rječnika, stila i metrike, i W. Ott u primjeni na metričku analizu latinskoga heksametra. U istom je smislu govorio N. A. Greenberg (Oberlin, SAD) o primjeni strojeva pri stilističkoj analizi latinskoga heksametra.

Nastavnim problemima klasičkih jezika bio je posvećen *Colloquium didacticum*, što ga je vodio C. W. E. Peckett (Shrewsbury). U nizu referata i diskusiji koja ih je pratila izloženi su stanje, problemi i iskustva nastave klasičkih jezika u suvremenom društvu. U dodatku je J. H. Latimer (Washington) prikazao zanimljiv film — sat latinskoga jezika u jednoj školi u New Yorku, gdje se razgovor između nastavnika i učenika vodi na latinskom. Izvedba je pokazala da je dobra metoda sposobna da mrtav jezik dozove u život, ali je ukazala na problem izgovora, koji i nakon prihvatanja jedinstvene norme „*alla romana*”

ostaje otvoren. Opasnost je u tome što tu normu svatko adaptira fonetičkim navikama vlastitoga jezika. U slučaju američko-engleske adaptacije latinski biva razumljiv pod uvjetom da se zna — engleski.

U čitavu nizu pojedinačnih referata obrađene su različite teme više ili manje srodne s okvirnom temom programa. Neki su učesnici, u smislu amfibolije: da li „interpretacija” ili „kritika teksta”, donijeli sa sobom po čitav svežanj tekstovnih konjektura predlažući nova rješenja nejasnih ili spornih lekcija. Naš zemljak, koji živi i radi u inozemstvu, M. Marković, sada profesor Sveučilišta Illinois, održao je uspješno predavanje o značenju motiva pučkoga vjerovanja za interpretaciju teksta.

Pod naslovom „Nalazi i otkrića”, koji su bili razdijeljeni u dvije skupine, papirološku i arheološku, pročitano je nekoliko vrijednih izvještaja o novostima na dva područja. U papirološkoj skupini izvještali su A. Fackelmann (Beč) i F. Sbordone (Napulj) o zasada skromnim rezultatima razvijanja herkulanskih papirusa iskopanih iz lave Vezuva, dok su druga dva predavača, A. Henrichs (Köln) i H. Lloyd-Jones (Oxford), govorili o fragmentima novonađenih tekstova: prvi o Lelijanovim *Feničkim pričama*, a drugi o Menandrovoj *Samljanki*. U arheološkoj skupini bilo je govora o novim arheološkim otkrićima s različitih područja rimskoga carstva: G. Bordenache (Bukurešt) govorila je o nalazima iz Dobrudže, V. Karageorgis (Nikozija) o onima s Kipra i H. G. Niemeyer (SR Njemačka) o onima iz Španjolske. O najnovijem s područja etruske civilizacije izvijestio je M. Pallottino (Rim).

Sastancima sekcija predsjedali su viđeni stariji stručnjaci za pojedine nauke. Od jezika kongresa, koji i nisu bili unaprijed određeni, govorio se najviše njemački kao jezik domaćina, zatim engleski i francuski, ali također i talijanski, koji se na sličnim sastancima sve više čuje ne toliko stoga što Talijani nerado govore tuđim jezikom koliko kao znak da se na terenu mnogih nauka, osobito humanističkih, osjećaju kao kod kuće.

U okviru društvenoga programa kongresa učesnicima su priređena dva prijema, jedan od strane FIEC-a u foyeru Beethovenhalle, a drugi od strane Nacionalnoga odbora u auli Sveučilišta. Osim toga, priređena je šetnja brodom po Rajni i posebna izvedba *Alkestide* Ch. W. Glucka u Gradskom kazalištu.

U povodu kongresa priređene su i dvije prigodne izložbe. Rajnski zemaljski muzej u Bonnu priredio je izložbu antičkih skulptura, bronca, terakota, keramike i novca iz Akademskoga umjetničkog muzeja, gdje je izloženo mnogo vrijednih, djelomično neobjavljenih eksponata. Druga je izložba bila bibliografske naravi: Bonska knjižara R. Habelta izložila je u foyeru Beethovenhalle stručnu literaturu s područja klasičkih nauka koja je izašla od kongresa u Filadelfiji, dakle od 1964. naovamo. Tu se moglo vidjeti nepregledno mnoštvo novih djela iz različitih struka klasičke starine, a također obilje časopisa. Među izloženim knjigama bilo je nekoliko osobito vrijednih novina: 1. sv. novoga *Oxford Latin Dictionary* (za klasični latinitet), Oxford 1968, novi otisak 4. izdanja Ae. Forcellinija, *Lexicon totius Latinitatis*, Patavii 1965,

dalji svesci *Lexikon-a des frühgriechischen Epos* kao dijela planiranoga *Thesaurus-a linguae Graecae*, Göttingen 1955, zatim, 1. sv. P. Chantrainea, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Pariz 1968, cio niz novih „konkordancija” za različite grčko-rimske autore, a napose 78 knjiga novoga izdanja Pauly-Wissowine *Realencyklopädie*, koja se bliži kraju, a pored velikoga i tzv. „mali Pauly” u 4 sveska, od kojih su izašla već tri.

Udara u oči činjenica da nauka postaje sve skuplja i da bogate nacije neminovno vode. Ali bilo je tu i tamo i proizvodnje iz manjih zemalja. Mi nismo pokazali od onoga što imamo na području klasičkih nauka gotovo ništa: jedan svezak *Arheološkoga vestnika* SAZU i dvije-tri tuđe edicije s našim arheološkim materijalom — to je bilo sve s naše strane.

Kongres je zaključen u petak, 5. rujna, poslije podne. Na završnoj sjednici, kojoj je opet predsjedao D. Norberg kao predsjednik svjetske Federacije, dan je osvrt na rezultate održanoga sastanka. Odano je također priznanje Nacionalnom odboru, a posebno predsjedniku W. Schmidu, za uspješnu organizaciju skupa. Zatim je uzeo riječ K. von Fritz, delegat Bavarske akademije nauka, istakavši još jednom smisao razumijevanja antičkih kulturnih dobara u vrijeme kad se ta kulturna tradicija prošlosti suprotstavlja prirodnim naukama. Ali prirodoznanstveno mišljenje — rekao je govornik — ne daje nam odgovora na pitanje: što je vrijedno? Smisao za pravedno, važno i bitno razvija se samo u borbi mišljenja s velikim postignućima ljudskoga duha.

Na kraju je objavljeno da će se idući kongres klasičkih studija održati 1974. vjerojatno u Madridu.

Sutradan, u subotu 6. rujna, priredene su tri ekskurzije, sve tri tematski, tako reći, povezane s radom kongresa: jedna u Trier, neka-dašnju *Augustu Trevirorum*, druga u Köln, staru *Colonijsu Agrippinu*, i treća u Liège (Belgija); prve su dvije imale za cilj razgledanje starina rimske Germanije, a treća posjet spomenutom laboratoriju za strojno proučavanje klasičkih jezika, gdje su učesnici imali prilike da se na licu mjesta poblize upoznaju s tehnikom rada na tekstovima.

*

U nizu sličnih naučnih sastanaka, koji su otpočeli Prvim kongresom klasičkih studija u Parizu 1950., označuje ovogodišnji Peti kongres u Bonnu daljnju etapu na putu jačanja međunarodne suradnje među stručnjacima zemalja u kojima se više ili manje organizirano radi na tumačenju, razumijevanju, pa i otkrivanju dobara antičke kulture. Bonski je skup, kao peti po redu, bio ujedno i smotra dvadesetgodišnjih napora FIEC-a na okupljanju pojedinačnih stručnih organizacija širom svijeta.

U toku šestodnevnoga sastanka bilo je u raznim prigodama, za vrijeme odmora između pojedinih skupina referata, na izletima i drugim priredbama, lijepo prilike da se sustručnjaci koji se bave istim ili sličnim

problemima upoznaju ili ponovno nađu i porazgovore o pitanjima od zajedničkoga interesa.

Jedna se skupina stručnjaka, kako je spomenuto, bavila temom položaja klasičkih nauka u naše vrijeme, temom po kojoj svjetski sastanci humanista, na kojima se ona redovno tretira, dobivaju i šire društveno-kulturno značenje. Jer, dok se radi o interesu za grčko-rimsku starinu na naučnom planu, mišljenja se uglavnom slažu, ali čim je u pitanju društveni aspekt toga interesa, odmah se javljaju nesuglasice. Dok jedna strana smatra da naobrazba koja se, kao izvorno poznavanje antike, stječe uz toliko mentalnoga napora, savlađivanjem složenih sistema dvaju mrtvih jezika i na njima pisanih tekstova, ne može, pogotovu u naše demokratsko vrijeme, postati, što se kaže, „dobro širokih masa”, ostaje druga strana, makar i u pô glasa, pri shvaćanju o „elitnom” karakteru humanističke naobrazbe i nastoji obraniti što se može. Stoga društveni smisao problema ostaje aktualan i u naše dane. Upravo smo danas svjedoci naoko paradoksalne, a u stvari zakonite pojave da u nekim zemljama staroga poretka, kao što su Italija, Francuska i SR Njemačka, društveni interes za *humaniora* osjetno opada, dok se u nekim socijalističkim zemljama, kao u Čehoslovačkoj, Poljskoj i DR Njemačkoj, da se o Rumunjskoj kao zemlji živih latinskih tradicija i ne govori, nanovo budi. Ako se pred tom osekom na jednoj strani i plimom na drugoj i ne treba nadati sutonu ili preporodu antike na širem planu, ima nade da će kakva razumna rezultanta tih dviju tendencija dovesti do kakva-takva sporazuma u pitanju udjela kulturnih vrijednosti antike u procesu suvremenoga obrazovanja.

Naučni sastanci kakav je bio ovaj u Bonnu imaju pored ostaloga i šansa da pridonesu takvu sporazumu u svjetskim razmjerima.

M. Kravar, Zadar—Bonn.